
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XX (2023), №4
s. 147-166
doi: 10.36121/azareba.20.2023.4.147

Agnieszka Zaręba
ORCID 0000-0003-1639-0413
(Katolicki Uniwersytet Lubelski)

Misje stabilizacyjne w ramach NATO jako czynnik bezpieczeństwa państwa polskiego w kontekście powstania Wojsk Obrony Terytorialnej

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest analiza misji stabilizacyjnych NATO realizowanych przez Wojsko Polskie w Iraku i Afganistanie w kontekście doświadczenia, jakie zostało zdobyte i spożytkowane w ramach systemu bezpieczeństwa państwa. Jako główną hipotezę badawczą potraktowano stwierdzenie, iż uczestnictwo i kompetencje zdobyte przez żołnierzy na misjach stabilizacyjnych stały się ważnym elementem zapewnienia bezpieczeństwa państwa w systemie międzynarodowym. Żołnierze zawodowi, uczestnicy misji stabilizacyjnych zdobyli doświadczenie w trakcie pełnienia służby w Iraku i Afganistanie. M.in. na bazie doświadczenia i kompetencji żołnierzy biorących udział w misjach powstały struktury WOT – to oni stali się podstawą kapitału ludzkiego i kadrą dowódczą WOT. Metodologia zastosowana w poniższym artykule zawiera analizę krytyczną i jakościową źródeł (analiza dzienników żołnierzy), analizę treści literatury przedmiotu oraz danych dostępnych ze źródeł internetowych.

Słowa kluczowe: misje stabilizacyjne NATO, żołnierze, Wojska Obrony Terytorialnej.

The NATO's stabilisation missions as security factor of Polish state in the context of establishment of the Territorial Defence Force

Annotation: The aim of this article was to analyse NATO stabilization missions carried out by the Polish Armed Forces in Iraq and Afghanistan in the context of the experience gained and utilized within the state security system. The main research hypothesis was that participation and competencies acquired by soldiers during stabilization missions have become a crucial element in ensuring the state security in the international system. Professional soldiers, participants of stabilization missions, have gained experience during their service in Iraq and Afghanistan. Based on the experience and competencies of soldiers participating in missions, structures of the WOT (Wojska Obrony Terytorialnej - Territorial Defense Forces) have been created and have become the resource of human capital and commanding per-

sonnel of the WOT. The methodology applied in this article includes critical and qualitative analysis of sources (analysis of soldiers' journals), content analysis of subject literature and data available from internet sources.

Keywords: NATO's stabilisation missions, soldiers, the Territorial Defence Forces.

Wstęp

W dobie destabilizacji systemu międzynarodowego, deprecjacji pozycji Zachodu względem reszty świata nietrudno o refleksję dotyczącą wzrostu znaczenia działań militarnych. Po zakończeniu okresu zimnowojennego pojawiły się koncepcje dominacji wartości liberalnych i demokracji, zapewniających wszechobecny pokój, bogactwo i szczęście. Wraz z globalizacją pojawiły się problemy, w tym konflikty zbrojne. Dlatego wciąż potrzebna, obok misji dyplomatycznych, była i jest militarna gwarancja przeprowadzenia procesu pokojowego lub przynajmniej stabilizacji danego obszaru. W tym wypadku jedynym instrumentem są operacje pokojowe i misje stabilizacyjne, rozwiązanie znane jeszcze w okresie zimnowojennym.

Operacje pokojowe i misje stabilizacyjne stały się elementem zapewnienia bezpieczeństwa po II wojnie światowej. Wynikało to w dużej mierze z ówczesnego światowego systemu bezpieczeństwa, gdzie konfrontacja angażująca duże środki logistyczne i ludzkie nie była rozpatrywana realnie. W rzeczywistości rola misji sprowadzała się do działań wyprzedzających i stabilizujących. Dla państwa polskiego nabrały one znaczenia po wejściu do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Jako nowy członek Polska chciała wywiązać się ze swoich zobowiązań sojuszniczych, w szczególności wobec Stanów Zjednoczonych, realizując przy tym globalną strategię bezpieczeństwa NATO oraz interesy polityki zagranicznej USA. Polska polityka zagraniczna obejmowała obszar interesów regionalnych, a nie o zasięgu światowym. Wynikało to w dużej mierze z pozycji, roli i znaczenia Polski jako państwa postkomunistycznego, próbującego na nowo samodzielnie kształtować politykę zagraniczną, w żaden sposób nie umniejszając roli państwa w aspekcie zainicjowanych przemian w obozie komunistycznym¹.

Misje stabilizacyjne NATO zaistniały w polskiej debacie publicznej po wejściu Polski do struktur tej organizacji. Wcześniej żołnierze Wojska Polskiego brali udział w działaniach pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Uczestniczyli w operacjach pokojowych o charakterze operacji rozjemczych, humanitarnych, obserwacyjnych i policyjnych w ramach ONZ, następnie Wspólnot Europejskich (WE), Unii Europejskiej (UE), oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Warto podkreślić, iż były to misje stabilizacyjne o charakterze pokojowym².

Jeżeli chodzi o merytoryczną dyskusję dotyczącą zaangażowania w misje zagraniczne przyczyniło się do tego kilka czynników. Pierwszy aspekt dotyczył podniesienia bezpieczeństwa środowiska międzynarodowego, można zaliczyć do niego walkę z międzynarodowym terroryzmem, wsparcie dla procesu demokratyzacji, transformacji i od-

¹ K. Pawłowski, *Misje pokojowe i operacje stabilizacyjne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na początku XXI wieku: przesłanki i głosy krytyczne*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych – OL PAN” 2010, nr 5, s. 96-99.

² G. Ciechanowski, *Żołnierze polscy w misjach i operacjach pokojowych poza granicami kraju w latach 1953-1989*, Toruń 2009, s. 377; tenże, *Polskie Kontyngenty Wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Toruń 2010, s. 382; tenże, *Wojsko Polskie w Iraku 2003-2011*, Szczecin 2015, s. 425.

budowy państw upadłych czy ograniczanie zagrożenia atomowego. Wojna z terroryzmem zapoczątkowana atakami z 11 września 2001 r.³ pociągnęła za sobą szereg działań o charakterze regionalnym i nie chodzi tu tylko o militarną interwencję w danym regionie (Afganistan, Irak), lecz wdrażanie systemu demokratycznego na wzór demokratyzacji po 1945 r. w Niemczech i Japonii, co nie przyniosło zamierzonych rezultatów w XXI wieku. Drugi aspekt dotyczył podniesienia poziomu bezpieczeństwa narodowego RP, generalnie chodziło o eliminację zagrożeń asymetrycznych za granicą, relację z USA i z NATO. Trzeci aspekt odnosił się do wzrostu znaczenia Polski na arenie międzynarodowej, wzmocnienia partnerstwa polsko-amerykańskiego, zapewnienia jedności sojuszniczej, wiarygodności i skuteczności NATO. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na znaczenie sojuszy i partnerstwa amerykańsko-polskiego, które jak dotąd w polskiej historii nie zostało negatywnie zweryfikowane⁴. Tym bardziej gwarancje udzielone w artykule 5 Traktatu waszyngtońskiego są chętnie cytowane przez polskich polityków oraz prasę w sytuacji potencjalnego zagrożenia. Czwarty aspekt dotyczył modernizacji armii, zdobycia doświadczenia w walce oraz potencjalnych korzyści ekonomicznych. Początkowo w przypadku misji stabilizacyjnych w Iraku i Afganistanie dostrzegano straty ponoszone w postaci śmierci żołnierzy, straty sprzętu czy koszty finansowe, ale z czasem okazało się, iż żołnierze, niezależnie od stopnia, nabywali doświadczenie w prowadzeniu działań stabilizacyjnych (patrowanie okolicy, tropienie terrorystów, udział w akcjach sojuszniczych), wdrażaniu określonych form edukacji, czy demokratyzacji, nabywali umiejętności i kompetencje, których nie zdobyliby w trakcie codziennej służby w Polsce czy na ćwiczeniach na poligonie.

W dyskusji merytorycznej funkcjonują kontrargumenty pokazujące problemy, które w dużej mierze przyczyniły się po pewnym czasie do negatywnego postrzegania misji zagranicznych w Polsce. Po pierwsze, przede wszystkim zaangażowanie Polski w misje stabilizacyjne sprzyjało zwiększeniu zagrożenia zamachami terrorystycznymi. Dotychczas Polska nie stała się celem zamachu terrorystycznego. Z powodu wielu czynników np. kulturowych i cywilizacyjnych najprawdopodobniej nie będzie obiektem zainteresowania potencjalnych terrorystów. Po drugie, udział w misjach skutkował

³ Poparcie społeczne dla udziału polskich sił zbrojnych w misjach zagranicznych zawsze podlegało fluktuacji. Warto poparcia nie przekraczały 50 % ilości badanych, wynikało to w dużej mierze z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Dopiero zamach na World Trade Center zmienił nastawienie Polaków. Ankietowani pod wpływem przekazów telewizyjnych z 11 września 2001 roku poparli potencjalny udział sił zbrojnych w Afganistanie. Jeszcze w badaniach w grudniu 2001 roku oraz kwietniu 2002 roku respondenci wyrażali poparcie dla zaangażowania polskich sił zbrojnych w interwencję w Afganistanie. Aprobata wynikała w dużej mierze z sytuacji międzynarodowej, konsekwencji ataku terrorystycznego 11 września oraz retoryki zagrożenia samym atakiem, braku poczucia bezpieczeństwa. Kolejne badania respondentów w kontekście udziału polskich sił w Afganistanie zostały przeprowadzane w 2007 roku i wynikało to z podjęcia realnego zaangażowania sił zbrojnych w ramach ISAF w Afganistanie. Spadek poparcia dla udziału żołnierzy w tej interwencji wynikał z kosztów i strat jakie poniósł polski kontyngent wojskowy w Iraku. Komunikat z badań CBOS, *Opinie o wyjeździe polskich żołnierzy do Afganistanu i działaniach antyterrorystycznych NATO*, BS/4/2002, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021]; Komunikat z badań CBOS, *Udział Polski w operacji NATO w Afganistanie i jego konsekwencje*, BS/159/2010, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021]; Komunikat z badań CBOS, *Stosunek do obecności żołnierzy polskich w Iraku i Afganistanie*, BS/162/2007, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021].

⁴ A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym*, red. R. Zięba, T. Pawłuszko, Kielce 2016, s. 53-76.

pogorszeniem pozycji międzynarodowej Polski oraz większym uzależnieniem od Stanów Zjednoczonych, co doprowadziło do powstania określonego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej jako „amerykańskiego konia trojańskiego” w Europie. Po trzecie misje stabilizacyjne przerodziły się w regularne działania wojenne, koszty operacji stały się dużym obciążeniem dla budżetu państwa, natomiast zapowiadane korzyści ekonomiczne, szczególnie w przypadku Iraku, nie zostały zrealizowane⁵.

Celem niniejszych rozważań jest analiza misji stabilizacyjnych NATO realizowanych przez Wojsko Polskie w Iraku i Afganistanie w kontekście doświadczenia, jakie zostało zdobyte i spożytkowane w ramach systemu bezpieczeństwa państwa. Jako główną hipotezę badawczą należy potraktować stwierdzenie: uczestnictwo i kompetencje zdobyte przez żołnierzy na misjach stabilizacyjnych stały się ważnym elementem zapewnienia bezpieczeństwa państwa w systemie międzynarodowym. Doświadczenie pozyskane na misjach stabilizacyjnych przyczyniło się m.in. do zmian wprowadzonych w Siłach Zbrojnych, w ich strukturze. Nowe wyzwania (COVID-19, wojna w Ukrainie), jakie pojawiły się w środowisku międzynarodowym, wpłynęły na wykorzystanie doświadczonego kapitału ludzkiego. W celu uzupełnienia analizy można postawić następujące pytania badawcze: w jaki sposób żołnierze na misjach zdobywali doświadczenie? w jaki sposób wykorzystano doświadczenie i kompetencje zdobyte przez żołnierzy w trakcie misji stabilizacyjnych? Metodologia zastosowana w poniższym artykule bazuje na analizie krytycznej i jakościowej źródeł (przede wszystkim analiza dzienników żołnierzy ppor. Roberta Polaka, „Raport Borsuka. ISAF nie dla idiotów”, kapr. Jacka Dutkiewicza, w redakcji Marcina Ogdowskiego, „Dziennik dowódcy Rosomaka”) oraz analizę treści literatury przedmiotu, jak i danych dostępnych ze stron internetowych Wojsk Obrony Terytorialnej. Analiza obejmuje okres do wyborów parlamentarnych 15.10.2023 roku.

Badając cele polityki i funkcje systemu bezpieczeństwa przy uwzględnieniu pozycji oraz możliwości finansowych państwa, zaangażowanie w misje stabilizacyjne miało wspomóc wprowadzenie zmian organizacyjnych i modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Według Instytutu Studiów Strategicznych rola misji stabilizacyjnych w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa była realizowana poprzez następujące atrybuty sił zbrojnych Polski: „przewagę technologiczną nad potencjalnym przeciwnikiem⁶, szybkie i adekwatne do sytuacji podejmowanie decyzji⁷, efektywny system dowodzenia⁸, przewagę informacyjną⁹, prowadzenie działań informacyjnych¹⁰, zdolność

⁵ K. Pawłowski, *Misje pokojowe i operacje...*, s. 106-107.

⁶ W przypadku przewagi technologicznej nad przeciwnikiem chodzi o korektę filozofii myślenia dotyczącą porównania potencjałów bojowych wojsk własnych oraz potencjalnego przeciwnika. Celem posiadania przewagi technologicznej jest zmniejszenie zaangażowania własnych żołnierzy na polu walki.

⁷ Szybkie i adekwatne podejmowanie decyzji sprzyja sprawnemu funkcjonowaniu na nowoczesnym polu walki, zdobyciu przewagi informacyjnej oraz precyzyjnym definiowaniu zmieniającego się otoczenia.

⁸ Efektywny system dowodzenia dotyczy zdolności do działania na nowoczesnym polu walki, który jest możliwy do osiągnięcia strategii informatyzacji Sił Zbrojnych RP. Strategia powinna posiadać instrumentarium wspierające systemy dowodzenia i kierowania walką, wizualizacji i symulacji pola walki.

⁹ Przewaga informacyjna dotyczy w dużej mierze funkcjonowania w świecie cyfrowym, niemalże z dostępem do różnego rodzaju informacji w czasie zbliżonym do rzeczywistego.

¹⁰ Istotą prowadzenia działań informacyjnych w trakcie misji stabilizacyjnej i we własnym spo-

do przerzutu sił na dużych dystansach (transport strategiczny i operacyjny)¹¹, ochronę wojsk¹², identyfikację obiektów na polu walki (swój-obcy)¹³, system obrony przeciwlotniczej¹⁴, zdolności precyzyjnego rażenia¹⁵, efektywny system zabezpieczenia i wsparcia¹⁶, interoperacyjność¹⁷ oraz organizację wojsk, wielkość i strukturę sił zadaniowych¹⁸. Wszystkie wymienione komponenty składają się na szereg wyzwań, jakie stoją przed niemalże każdą nowoczesną armią, mając na uwadze szybki rozwój technologii i adaptacji do warunków bojowych. Ze względu na narastające turbulencje w środowisku międzynarodowym, wynikające ze słabnącej pozycji Stanów Zjednoczonych jako mocarstwa globalnego oraz rosnący poziom rywalizacji pozostałych podmiotów stosunków międzynarodowych (Rosji, Chin, Indii, Turcji), sprzyjają korekcie strategii wymagają wobec misji stabilizacyjnych. Większego znaczenia nabierają obszary w zakresie przewagi informacyjnej, technologicznej nad przeciwnikiem, aniżeli możliwość bezpośredniego zaangażowania wojsk. Przykładem takiej sytuacji mogą być informacje wywiadu Stanów Zjednoczonych przed rozpoczęciem pełnoskalowej agresji na Ukrainę, które demaskowały przygotowania strony rosyjskiej do ataku. Bezpośrednie zaangażowanie jednostek amerykańskich w regionalne konflikty zbrojne zmniejsza się, jest to spowodowane optymalizacją kosztów oraz zmianą strategii, w której większy ciężar obrony mają ponosić poszczególni sojusznicy.

System dowodzenia oraz szybkie podejmowanie decyzji na polu walki można dodatkowo wypracować szkoleniami, zmianą sposobu myślenia w wojsku. Przykładem takich jednostek mających zmodyfikowany system zarządzania oraz zdecentra-

czeństwie jest koordynacja działań psychologicznych, współpracy cywilno-wojskowej, informowania społeczeństwa (własnego, jak i zamieszkującego rejon objęty działaniami), organizacji rządowych i porządowych oraz innych instytucji.

¹¹ Transport strategiczny i operacyjny polega na prowadzeniu działań o charakterze ekspedycyjnym jest zasadniczym gwarantem zapewnienia udziału wydzielonych poszczególnych jednostek w działaniach sojuszniczych. Tego typu transport jest podstawą do zapewnienia ciągłości dostaw dla wojsk przebywających poza granicami.

¹² Ochrona wojsk (operacyjna, informacyjna, kontrwywiadowcza) jest najważniejsza, jeśli chodzi o realizację określonych zadań. Istotą ochrony wojsk jest niwelowanie strat własnych w trakcie operacji wojskowych.

¹³ Identyfikacja na polu walki jest podstawowym instrumentarium umożliwiającym unikanie zadanania strat wśród pododdziałów wojsk własnych, jak i ludności cywilnej.

¹⁴ System ochrony przeciwlotniczej zabezpiecza działania bojowe oraz uzupełnienia system ochrony wojsk.

¹⁵ Neutralizacja i niszczenie obiektów obejmują posiadanie środków ogniowych, amunicji oraz systemów kierowania ogniem wraz z funkcją umożliwiającą ocenę skutków precyzyjnie wykonanych uderzeń.

¹⁶ Efektywny system zabezpieczenia i wsparcia może zapewnić pododdziałom długotrwały udział w różnego rodzaju misjach.

¹⁷ Interoperacyjność umożliwia pododdziałom sprawne funkcjonowanie w ramach misji połączonej w wymiarze sojuszniczym lub koalicyjnym.

¹⁸ Wielkość i struktura sił zadaniowych posiadanie tzw. zbioru sił i środków pozwalającego tworzyć grupy zadaniowe adekwatnie do zadań warunków planowanego środowiska (miejsca) prowadzenia działań, w szybkim czasie. Instytut Studiów Strategicznych, *Rola misji wojskowych, stabilizacyjnych i pokojowych w strategii bezpieczeństwa narodowego*, <https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CDgQw7AJahcKEwiw7sWMs5GBAxUAAAAAHQAAA AAQCA&url=https%3A%2F%2Fwww.bbn.gov.pl%2Fftp%2Fdokumenty%2FReferat.doc&psig=AOvVaw3QMTjwviOe5vph2r4IwWCU&ust=1693932136491241&opi=89978449> [dostęp:12.09.2023].

lizowaną strukturę są jednostki Wojsk Obrony Terytorialnej. Cechują je nowatorskie założenia i sposoby funkcjonowania, struktura, która nie jest charakterystyczna dla innych rodzajów Sił Zbrojnych RP, co sprzyja rozwojowi i wdrażaniu nowych rozwiązań. Adaptacja do zmieniających się uwarunkowań na polu walki wymusza ewolucję jednostek wojskowych.

1. Doświadczenie żołnierzy zdobyte na misjach stabilizacyjnych

Zaangażowanie żołnierzy Wojska Polskiego poza granicami państwa na większą skalę miało miejsce w Iraku i Afganistanie. Uczestnictwo WP w misji w Iraku podyktowane było między innymi wspomnianymi wcześniej uwarunkowaniami międzynarodowymi, Strategią Bezpieczeństwa Państwa z 2003 roku, w której wyraźnie podkreślono, iż zaangażowanie stabilizacyjne podniesie międzynarodową pozycję Polski nie tylko w ramach koalicji antyterrorystycznej. Realizacji tych zadań miał być podporządkowany przyszły kształt Sił Zbrojnych, zapewniający bezpieczeństwo państwa, realizujący zobowiązania sojusznicze, ochronę polskich interesów oraz sprzyjających budowie pozycji Polski w Sojuszu Północnoatlantyckim i Unii Europejskiej¹⁹.

Uczestnictwo w operacji w Iraku wzbudzało szereg wątpliwości i kontrowersji wśród opinii publicznej oraz protesty społeczne. Nie brakowało opinii, że nie jest to konflikt, w którym WP powinno być obecne, w szczególności, że nie odbywa się on w pobliżu naszych granic.²⁰ Społeczne nastawienie do zaangażowania w misjach stabilizacyjnych, zmieniło się po rozpoczęciu konfliktu zbrojnego w Ukrainie w 2014 roku²¹. Kolejnym czynnikiem, który wpłynął na zmianę społecznego postrzegania misji były relacje żołnierzy, powstające *post factum*, m.in. płk. Grzegorza Kaliciaka. Książka „Al Kut ostatnia zmiana” (opisująca ostatnią zmianę PKW w Iraku) – zaczęto ją pisać w ostatnim miesiącu trwania misji. Na popularyzację misji stabilizacyjnej w Iraku wpłynęła także emisja filmu „Karbala”²² przedstawiająca działania żołnierzy polskich w Iraku. Powstała na podstawie wspomnień ppłka Grzegorza Kaliciaka, obrońcy City Hall. W końcówce filmu padają znamienne słowa: „Nie byliśmy do tego przygotowani”. W wywiadzie udzielonym dziennikarce „Gazety Wyborczej” we wrześniu 2015 r. pojawia się kontekst filmowej relacji z Karbali: „w Polsce szkoliliśmy się na strzelnicy. Strzelaliśmy do papierowych tarcz. Tam codziennie musieliśmy strzelać do ludzi – nawet jeśli to byli terroryści gotowi nas zabić, zawsze mieliśmy przed oczami czyjąś twarz”²³. Tego typu cytaty pokazują zmianę myślenia i zachowania żołnierza w adaptacji do nowej sytuacji zagrożenia, w jakiej się znalazł, wskazują na potrzebę zmiany szkolenia i przygotowania do zapewnienia bezpieczeństwa w warunkach konfliktu zbrojnego. Dr płk Grzegorz Kaliciak jest prorektorem ds. wojskowych na Wojskowej

¹⁹ M. Lasoń, *Polska strategia bezpieczeństwa narodowego na początku XXI wieku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 4, s. 58.

²⁰ Ł. Scheffs, *Konflikt w Iraku a polska polityka zagraniczna [w:] Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie*, Tom 1: *Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne*, red. A. Jarosz, K. Olszewski, Toruń 2011, s. 291-294.

²¹ Komunikat z badań CBOS, *Stosunek do NATO i obecności sojuszniczych wojsk na terenie Polski*, 99/2016, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 10.04.2022].

²² *Karbala*, reż. K. Łukasiewicz, 2015, 115 min.

²³ K. Przewrocka, *Kali z Karbali. Opowieść dowódcy oddziału, który obronił City Hall*, weekend.gazeta.pl [dostęp: 27.12.2022].

Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego. Jest bezpośrednio odpowiedzialny za kształtowanie kompetencji dowódczych oraz przygotowanie fizyczne przyszłej kadry oficerskiej²⁴. Kompetencje dr płk G. Kaliciaka zostały docenione przez przydzielenie mu dowództwa 14 Zachodniopomorskiej Brygady Obrony Terytorialnej w 2019 roku²⁵.

Z perspektywy analizy interesujące są również relacje żołnierzy z misji w Afganistanie, w tym VII zmiany ppor. Roberta Polaka²⁶ oraz kapr. Jacka Dutkiewicza z IX zmiany, które są relacjami z operacji pokojowej w formie dziennika przybliżającego realia służby – poszczególne problemy: obowiązki żołnierza, trud służby za granicą, relacje z Afgańczykami oraz wymagania, z jakimi muszą sobie radzić szeregowi żołnierze. Ponadto oba dzienniki relacjonowały warunki, w jakich nabywali kompetencje polscy żołnierze, przybliżyły różnice – nie tylko kulturowe – zarówno w relacjach z sojusznikami, jak i z Afgańczykami, ale także ukazywały różnice w sposobie zarządzania armią, organizowaniu określonych akcji czy zadań bojowych. Książka „Raport Borsuka. ISAF – nie dla idiotów” jest pierwszą wydaną drukiem relacją żołnierza Wojska Polskiego, biorącego udział w misji w Afganistanie. Podobny charakter mają wspomnienia starszego kaprała Jacka Dutkiewicza, uczestnika IX zmiany w Afganistanie, wydane i opracowane pośmiertnie przez Marcina Ogdowskiego w 2017 roku²⁷. Dzienniki były pisane niemal codziennie, przesyłane drogą mailową, warto zwrócić uwagę, iż deskrypcja kpr. J. Dutkiewicza jest klarowniejsza, zawiera więcej szczegółów akcji. J. Dutkiewicz, w odróżnieniu do R. Polaka, podaje przykłady błędnych decyzji dowództwa misji (np. zwolnienie poszukiwanego rebelianta, „bo nie wiadomo było co z nim zrobić”), przykłady błędnego zarządzania mieniem wojskowym oraz zbędnych zdaniem żołnierza zadań, związanych z przeprowadzeniem ćwiczeń wojskowych w trakcie wypełnienia misji²⁸. Jak już wspominaliśmy, większość relacji dostępnych na rynku wydawniczym powstała *post factum* i ich autorami są dziennikarze: blogi-publikacje Marcina Ogdowskiego (powstające na bieżąco: (zafganistanu.pl oraz bezkamufażu.pl)²⁹, podobnie jak relacje Piotra Langenfelda są również obserwacjami dziennikarza, fotoreportera.

²⁴ WAT. Prorektor ds. Wojskowych, <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/prorektor-ds-wojskowych/> [dostęp: 12.12.2022].

²⁵ Dowódca 14 Zachodniopomorskiej Brygady Obrony Terytorialnej – płk Grzegorz Kaliciak, <https://media.terytoriali.wp.mil.pl/informacje/463936/dowodca-14-zachodniopomorskiej-brygady-obrony-terytorialnej-plk-grzego> [dostęp: 20.01.2023].

²⁶ ppor. Robert Polak (ur. 1973), jest oficerem Wojska Polskiego. Służył w 6 Brygadzie Powietrznodesantowej w Krakowie, 3 Brygadzie Zmechanizowanej w Lublinie, 1 Dywizji Zmechanizowanej w Legionowie oraz 2 Hrubieszowskim Pułku Rozpoznawczym. Obecnie jest zaangażowany w 2 Lubelskiej Brygadzie Obrony Terytorialnej. Uczestniczył w misjach WP poza granicami kraju. Uczestniczył w misjach stabilizacyjnych w Syrii, Kosowie i Iraku (dwukrotnie) oraz Afganistanie. Odznaczony dwukrotnie Gwiazdą Iraku, Gwiazdą Afganistanu oraz Krzyżem za Dzielność. Odznaczony krzyżem „Za zasługi dla Legii Akademickiej KUL” przez Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Po zakończeniu czynnej służby w WP założył firmę „BORSUK”, zajmującą się m.in. szkoleniami militarnymi i strzeleckimi. Wykładowca na kierunku bezpieczeństwo narodowe w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Uczestniczy jako instruktor w programie przeszkolenia wojskowego Legia Akademicka MON na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Instruktorzy, https://www.kul.pl/instruktorzy_art_85350.html [dostęp: 9.12.2022].

²⁷ J. Dutkiewicz, M. Ogdowski, *Dziennik dowódcy Rosomaka*, Ghazni 2011, Kraków 2017, s. 352.

²⁸ Tamże, s. 242, 261, 279.

²⁹ M. Ogdowski, *Z Afganistanu.pl, Alfabet polskiej misji*, Poznań 2011, s. 256.

W przypadku obu autorów-żołnierzy odmienna była motywacja do wyjazdu – R. Polak zdecydował się na wyjazd na operację do Afganistanu, ze względu na tzw. „poziom adrenaliny”³⁰. Podobne konstatacje można usłyszeć od większości żołnierzy odpowiadających na pytanie o powód udziału w misji. Minimalizują znaczenie finansów oraz możliwości rozwoju zawodowego³¹. Nieco odmiennie wyjaśnienie uczestnictwa w misji zaprezentował w swoim dzienniku kapral Jacek Dutkiewicz. Pojechał na misję, ponieważ chciał uczyć się, doskonalić swoje kompetencje, zdobyć dodatkowe osobiste doświadczenie³².

Materiał z dzienników jest cennym źródłem, jeśli chodzi o informacje na temat przebiegu misji. Jest w nim opis codziennej służby³³. Na półmetku misji, ujawnia się zmęczenie i wyczerpanie³⁴, jednak pomimo zmęczenia żołnierze dalej wykonywali swoje obowiązki³⁵. Wątek osłabienia fizycznego pojawia się m.in. we wspomnieniach starszego szeregowego Łukasza Flajszera³⁶ oraz w relacji P. Langenfelda³⁷. J. Dutkiewicz wspomina zmęczenie żołnierzy w kontekście 10-12 godzinnych wyjazdów, które przyczyniały się do zwiększonej ilości wniosków o rotację (oficjalnie żołnierze podawali „problemy rodzinne”, nieoficjalnie dochodził jeszcze czynnik braku poczucia bezpieczeństwa na misji)³⁸. Stałym elementem przebiegu misji były ataki na bazę, „znieczepliwość” żołnierzy w stosunku do dowództwa, które nie wyrażało zgody na adekwatną reakcję na zaczepne ataki³⁹. Na przykład, pomimo wielokrotnego ostrzału bazy Giro, jej dowództwo nie podejmowało akcji odwetowej. Z jednej strony najprawdopodobniej nie chciano prowokować odpowiedzi ze strony atakujących, natomiast z drugiej brak odpowiedzi zwiększał ataki przeciwnika⁴⁰.

Kolejnym elementem są relacje z mieszkańcami Afganistanu, które w wielu źródłach są prezentowane w odmienny sposób – od pozytywnych po negatywne. Wynika to m.in. ze zdywersyfikowanej etnicznie sytuacji w kraju oraz trudnej historii⁴¹. W „Raporcie Borsuka” odnajdujemy pozytywne osobiste relacje z Afgańczykami⁴². Ppor. R.

³⁰ R. Polak, *Raport Borsuka. ISAF – nie dla idiotów*, Oświęcim 2015, s. 22.

³¹ M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze z Afganistanu*, Warszawa 2015, s. 11, 33, 61, 118.

³² J. Dutkiewicz, M. Ogdowski, *Dziennik...*, s. 144.

³³ Autor w dzienniku nie kryje dystansu do oficerów oraz kadr zarządzających wojskiem. R. Polak, *op. cit.*, s. 67.

³⁴ W dzienniku znajdujemy następujący opis: „wkrada się zmęczenie do plutonu. Kierowcy już mają dosyć. Wczoraj wróciliśmy o 20 z patrolu, a o 4 rano następny patrol. Faceci w sztabie nie mają pojęcia, że jest tylko jeden pluton do patroli. Kierowcy są na chodzie po dwanaście godzin. Wieczorem nawet pokłóciliśmy się o to z dowódcą plutonu, ale on chce zostać kiedyś kapitanem i orzemy”. Tamże, s. 70.

³⁵ Tamże, s. 70, 77-78.

³⁶ M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze...*, s. 98.

³⁷ Tamże, s. 135.

³⁸ J. Dutkiewicz, M. Ogdowski, *Dziennik...*, s. 230.

³⁹ R. Polak, *Raport Borsuka...*, s. 52.

⁴⁰ M. Ogdowski, *Aktualna sytuacja w PKW*, 15.06.2010, <http://zafganistanu.pl/?m=201006> [dostęp: 28.12.2020].

⁴¹ Afganistan jako państwo ma nie tylko skomplikowaną historię, sytuację geopolityczną, ale i strukturę społeczną. Zob. np.: K. Korzeniewski, *Gdzie regułą jest brak reguły*, Warszawa 2006, s. 119; G. Indulski, M. Kęskrawiec, *Afganistan. Po co nam ta wojna?*, Warszawa 2007, s. 34; J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2010, s. 22-26.

⁴² Interesujące, że w trakcie oficjalnego spotkania Afgańczyk, przedstawiciel władzy, chciał poczęstować gości haszyszem. Nie mógł zrozumieć, iż jest to karalne. R. Polak, *Raport Borsuka...*, s. 52.

Polak wspomina służbę z członkiem *Asian Security Guard* (ASD), dowiadujemy się z niej o trudnych relacjach w Afganistanie (talibowie obcięli rękę bratu Afgańczyka)⁴³. Nieco inaczej są prezentowane relacje, jeśli chodzi o współpracę wojskową. W relacjach odnajdujemy potwierdzenie na współpracę Afgańczyków z talibami⁴⁴. Z publikacji kpr. J. Dutkiewicza w przypadku współpracy z Afgańczykami pojawiał się nieco inny problem. W trakcie nocnych wyjazdów zdarzało się, iż afgańska policja atakowała sojusznicze patrole (jakby nie znając położenia sojusznika, nie identyfikowali ich w nocy, wynikało to najprawdopodobniej z faktu, iż nie posiadali noktowizorów)⁴⁵. Przyczyn problemów we współpracy pomiędzy policją a talibami należy doszukiwać się w lęku o własne życie i bliskich, w przekonaniach religijnych, więzach wynikających z przynależności do klanu oraz korupcji, która przyczyniała się do niskiego morale⁴⁶. Jednym z najważniejszych powodów do wstąpienia do afgańskiej armii była perspektywa dużych i regularnie wypłacanych, jak na warunki tego państwa, zarobków⁴⁷.

Żołnierze opisując poszczególne operacje, zwracali uwagę na znaczenie przewagi lotnictwa amerykańskiego. Sukcesy większości działań operacyjnych były w dużej mierze uwarunkowane wsparciem z powietrza. Jest to nie tylko obecne w relacji R. Polaka, ale i P. Langenfelda, który uczestniczył, jako obserwator, w zakładaniu *Observation Point „Buckle Eye”*⁴⁸.

Jako odrębne zagadnienie należy potraktować relacje żołnierz-oficer. W całości pamiętnika „Raport Borsuka” w różnych miejscach przewija się ten wątek. Trzeba otwarcie skonstatować, iż w publikacji jest wiele negatywnych uwag pod adresem przelozonych. Niejednokrotnie wynikało to z trudnych warunków organizacji misji oraz niedomagań sprzętu wojskowego. Aczkolwiek autor pomimo krytyki otwarcie stwierdza, iż „wiadomo, że oficer czasem musi czekać na podkomendnych, ale przede wszystkim powinien o nich dbać. Władza w pewnym sensie to służba żołnierzom. Na pewno złym oficerem jest, kto nie słucha rad, a chce wykonać każde zadanie za wszelką cenę swoją metodą – „nie pyskujcie i naprzód”. W Afganistanie, miałem na szczęście takiego

⁴³ Tamże, s. 93.

⁴⁴ Okazuje się, iż gdy sierż. R. Polak przebywał w bazie Bagram, można było zauważyć pewną prawidłowość. Tak około 5 minut przed ostrzałem pracujący w bazie Afgańczycy opuszczali swoje stanowiska. Podobne uwagi odnajdujemy w relacji P. Langenfelda dotyczącej m. in. przekazywania informacji przez Afgańczyków (tzw. informatorzy), którzy również często wprowadzali w błąd siły sojusznicze. Z relacji sierż. Szymona Mutwickiego dowiadujemy się, iż akcje przeprowadzone wspólnie z afgańską policją często kończyły się niepowodzeniem, ponieważ otwarcie współpracowali z talibami. R. Polak, *Raport Borsuka...*, s. 59. M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze...*, s. 34. Jest to opinia sierżanta Szymona Mutwickiego, uczestnik misji w Iraku (2004) i w Afganistanie (2007). M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze...*, s. 120.

⁴⁵ J. Dutkiewicz, M. Ogdowski, *Dziennik...*, s. 105.

⁴⁶ M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze...*, s. 98.

⁴⁷ Nie udało się przez ostatnie lata wytworzyć etosu armii, służący w niej Afgańczycy nie mieli i nadal nie mają prestiżu i poważania społecznego. Tworzenie etosu armii utrudniają nadal istniejące zobowiązania (lojalność) wobec klanu (rodu), następnie Allaha i jego ziemskich pośredników, natomiast na samym końcu wobec państwa. Dodatkowym problemem Afganistanu jest to, iż jego mieszkańcy nie mają poczucia tożsamości narodowej (mieszkańcy prowincji nie wiedzą, że są Afgańczykami). Wynika to m.in. z niskiego poziomu wykształcenia (analfabetyzm). W siłach afgańskich kolejnym problemem jest dezercja, stale utrzymująca się na poziomie 30 %, nasilająca się w przypadku zbliżającej się ofensywy talibów. T. Orlowski, *Cmentarzysko imperiów. Afganistan 2001-2014*, Warszawa 2012, s. 58.

⁴⁸ M. Rigamonti, M. Rigamonti, *Straty. Żołnierze...*, s. 109-126.

oficera, który potrafił z nami rozmawiać, czasami wytłumaczyć, o co chodzi, dlaczego robimy tak i tak. Wiem, że też często walczył o nas. Chociaż, kiedy mu się nie udawało, na nim skupialiśmy swoje niezadowolenie⁴⁹. Autor przyznaje, iż istniała bariera między oficerami a żołnierzami, świadczy o tym wypowiedź: „niestety nigdy nie spotkałem się z sytuacją, w której oficer awansując podziękowałby swoim żołnierzom”⁵⁰. Przecież to dzięki wytrwałości, wytrzymałości, wykonywaniu przydzielonych zadań poszczególnym żołnierzom i ich jednostkom organizacyjnym, funkcjonuje wojsko, awansują oficerowie i generalicja. Jak to już wcześniej zostało wspomniane, kapr. J. Dutkiewicz, wielokrotnie otwarcie krytykował swoich przełożonych, ich sposób myślenia, podejmowania decyzji. Jego zdaniem „[...] konieczne jest odejście od starokomunistycznego sposobu myślenia, w którym byli szweje i wielka kadra. W którym najlepiej sprawdzał się żołnierz głupi, czy nawet tępy, bo łatwo było nim manipulować. [...] Podstawą transformacji Wojska Polskiego musi być nie tylko zmiana sprzętu, wyposażenia żołnierzy [...]. To ważne, ale przede wszystkim zmienić trzeba mentalność dowódców. A że ich mentalności zmienić się nie da, zostaje tylko jedno: zmiana dowódców”⁵¹. Te gorzkie słowa J. Dutkiewicz napisał w 2012 roku, w jednym z maili do siostry. Sam po powrocie z misji stabilizacyjnej wdrożył własny system szkolenia wojskowego, który nie ograniczał się jedynie do stałych elementów standardowego przeszkolenia. Organizował dla swoich podopiecznych marsze – letnie i zimowe, biegał z nimi po lasach, brodził w rzekach. Sam podnosił swoje kwalifikacje, m.in. skakał ze spadochronem i jeden ze skoków skończył się dla niego tragicznie⁵².

Wspomnienia z misji pokazują w jakich warunkach żołnierze przebywali, zdobywali doświadczenie i nowe umiejętności. W trudnych warunkach polowych przez pół roku, w zagrożeniu życia musieli podejmować szybkie decyzje, ratujące życie kolegom. Niejednokrotnie przy ograniczonym sprzęcie wojskowym, przy podporządkowaniu decyzjom, które nie zawsze wydawały im się słuszne (na zasadzie: „*żołnierz nie jest od myślenia, tylko od wykonywania rozkazów*”) nabyli doświadczenie, którego nie uzyskaliby w warunkach poligonu w Polsce oraz w przypadku manewrów i ćwiczeń wojskowych w ramach NATO. Żołnierze poznali na jakich zasadach od wewnątrz funk-

⁴⁹ 21 czerwca odbyła się wizyta prezydenta, ministrów spraw zagranicznych oraz obrony. „Dziś wizyta VIPów z Polski. Wyznaczają po 5 z każdego plutonu. Marcin u nas wyznacza tych, co noszą brody, to tak w ramach dowcipu, bo oczywiście wszyscy muszą się ogolić. Oczywiście zlewamy polecenie. Przecież nas nie zrotują, bo nie będzie miał kto robić roboty. Jest Komorowski [...] Klich, Sikorski [...], gen. rez. Koziej. [...] Opowiadają na kilka pytań, oni żyją w innym matriksie niż my. [...] Na koniec robię sobie zdjęcie z Sikorskim. [...] Wcześniej spotkałem się z nim w Iraku, gdy jako minister MON wizytował nasz kontyngent – i tam też go okłamywali.” Natomiast 23 lipca było spotkanie z gen. bryg. A. Przekwasem. „Dziś mieliśmy długo oczekiwane spotkanie z generałem. Raz w miesiącu powinienem się spotkać [...] Jego podwładni go okłamują lub on nie chce widzieć prawdy. Na każde zadane przez nas pytanie odpowiadał w stylu, że my widzimy tylko kawałek całości, a on już jest 28 lat w wojsku i był na czterech misjach, więc wie lepiej. Pozostał niesmak po rozmowie z [...]. Ja zadałem mu pytanie o schron przy naszych bichatach, co jest od miesiąca rozbabrany. Zaprosił mnie za dwa tygodnie, abym mu zameldował o tym schronie”. R. Polak, *Raport Borsuka...*, s. 81 i 91.

⁵⁰ Problem relacji pomiędzy szeregowym a oficerem jest dużo bardziej złożony. Wynika on z sposobu dowodzenia, armią, problemu przywództwa w armii. W inny sposób są te problemy rozwiązywane w armii amerykańskiej aniżeli w polskiej, litewskiej, rosyjskiej czy np. ukraińskiej.

⁵¹ J. Dutkiewicz, M. Ogdowski, *Dziennik...*, s. 332.

⁵² Tamże, s. 41, 92, 101, 102, 113, 115, 120, 122, 187, 230, 242.

cjonują nowoczesne amerykańskie jednostki, w jaki sposób podejmowane są decyzje przez dowództwo oraz jak wyglądają relacje pomiędzy kadrą oficerską a żołnierzami.

2. Wykorzystanie doświadczenia zdobytego przez żołnierzy na misjach stabilizacyjnych

Na podstawie analiz zdobytych doświadczeń z dotychczasowych operacji pokojowych z udziałem żołnierzy WP podjęto decyzję o powołaniu i ustrukturalizowaniu systemu wykorzystania doświadczeń bojowych. Jego celem jest doskonalenie sposobów użycia i działania wojsk, systemowe uwzględnianie doświadczeń oraz teorii i praktyki zarządzania w organizacjach ciągłych zmian. Tego typu systemy są stałym elementem sił zbrojnych państw Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej. Jednym z zamierzeń systemu jest redukcja i zmniejszenie ryzyka występowania i powielania błędów, tym samym zwiększenie efektywności działań sił zbrojnych. Wdrożenie systemu będzie polegało na utworzeniu określonych procedur, struktur, instrukcji, które będą stanowiły rekomendacje i propozycje dotyczące wprowadzania określonych rozwiązań i modeli. Zapisy Instrukcji opartej o określone etapy (identyfikacja, obserwacja, analiza: faza wstępna, pozyskiwanie danych, analiza danych, opracowanie sprawozdania końcowego, oraz zakończenie analizy; planowanie i wdrożenie działań naprawczych i formułowanie zadań, weryfikacja działań naprawczych, upowszechnianie) uwzględniają standardy natowskie oraz spełniają wymogi koherencji i spójności SWD z *Lessons Learned* obowiązującymi w armiach sojuszniczych⁵³. Instrukcja stworzona przez Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych Ministerstwa Obrony Narodowej w oparciu o decyzję Ministra Obrony Narodowej Tomasza Siemoniaka z dnia 8 kwietnia 2014 roku w sprawie wprowadzenia do użytku „Instrukcji systemu wykorzystania doświadczeń”⁵⁴ umożliwi efektywne zarządzanie wiedzą, wdrażanie adekwatnych do sytuacji zachowań organizacyjnych, planowanie działań naprawczych oraz ich efektywne implementowanie. Sformułowanie określonych modeli i procedur postępowania zdecydowanie podnosi skuteczność i wydajność wprowadzania zmian⁵⁵. Według mjr Jarosława Małychy w 2016 r. w Centralnej Bazie Danych w CDISZ w Bydgoszczy znajdowało się ponad 400 obserwacji, z których tylko około 20% było procedowanych, natomiast w bazie danych Dowództwa Komponentu Wojsk Specjalnych znajdowało się 500 informacji, z których około 50% było procedowanych⁵⁶.

Umiejętności i kompetencje żołnierzy zdobyte w trakcie misji stabilizacyjnych można wskazać w kadrze dowódczej Wojsk Obrony Terytorialnej. W tej formacji, służbę często pełnili byli żołnierze zawodowi, którzy mogli przekazywać swoją wiedzę, kontynuować szkolenia, realizować niejednokrotnie swoje pasje. Misję tworzenia Wojsk Obrony Terytorialnej powierzono ówczesnemu płk Wiesławowi Kukule, doświadczonemu żołnierzowi służb specjalnych, wychowankowi szkoły łączności w Zegrzu, uczestniko-

⁵³ Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych Ministerstwa Obrony Narodowej, *Instrukcja Systemu Wykorzystania Doświadczeń*, Bydgoszcz 2014, s. 5-7.

⁵⁴ DECYZJA Nr 20/Szkoł/CDiS SZ MINISTRA OBRONY NARODOWEJ z dnia 08 kwietnia 2014 r. w sprawie wprowadzenia do użytku „Instrukcji systemu wykorzystania doświadczeń”.

⁵⁵ Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych Ministerstwa Obrony Narodowej, *Instrukcja Systemu...*, s. 8-56.

⁵⁶ J. Małycha, *Potrzebą badań nad wpływem wykorzystania doświadczeń na skuteczność działania wojsk specjalnych*, „OBRONNOŚĆ. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 3(19), s. 225.

wi Polskiego Kontyngentu w Iraku (2003-2004), który ukończył specjalistyczne kursy planowania i kierowania operacjami specjalnymi w NATO Special Operations HQ oraz US Joint Special Operations University. Od samego początku WOT miał być tworzony w oparciu o określone zasady, stanowić wsparcie dla danego regionu w sytuacjach kryzysowych oraz wojny hybrydowej, na bazie krótkich i regularnych szkoleń. Tego typu formacje nie były niczym nowym, jeśli chodzi o Europę Północną⁵⁷. Początkowo sam pomysł i realizacja spotkał się z dużą krytyką elit parlamentarnych i wojskowych. W debacie publicznej posługiwano się sloganem „prywatnej armii Macierewicza”, braku możliwości realizacji tego pomysłu przy ograniczonych środkach oraz wskazywano na nieprzydatność formacji w dobie konfliktu asymetrycznego. Krytykowano długość i czas szkolenia, niejednokrotnie z mównicy sejmowej padały prześmiewcze komentarze typu „500 + karabin”⁵⁸. Okazało się, że czas przyniósł pozytywną weryfikację przydatności WOT – przyczyniła się do tego m.in. pandemia COVID-19, w czasie której to żołnierze zostali zaangażowani do pełnienia służby społecznie pożądanej, uzupełnili kadry w sytuacji zarządzania kryzysowego w służbie zdrowia. Wojna w Ukrainie i znaczenie ukraińskich „terytorialsów” w konflikcie, sformowanych w oparciu o polskie wzorce, przyczyniły się do pozytywnego postrzegania tej formacji w Polsce⁵⁹. Pozytywną ocenę działalności Wojsk Obrony Terytorialnej potwierdzają badania CBOS dotyczące bezpieczeństwa państwa i kwestii związanych z obronnością. Liczba zdecydowanych zwolenników WOT w lutym 2017 r. wynosiła 19% (przy umiarkowanym poparciu 30%), natomiast w kwietniu 2022 r. wynosiła 40% (przy umiarkowanym poparciu 27%). Wzrost zaufania i poparcia społecznego osiągnął 20 punktów procentowych w ciągu pięciu lat⁶⁰.

Tworzenie WOT oparte jest nie tylko o odwołanie się do tradycji Armii Krajowej (bazującej na strukturach regionalnych)⁶¹, do zasady braterstwa broni, nawiązującej do tradycji armii amerykańskiej (ale nie tylko), koncepcji samowystarczalnych małych jednostek, potrafiących działać na tyłach wroga. Szkolenia w ramach WOT przeprowadzane są przez weteranów z jednostek specjalnych. Dodatkowym czynnikiem jest doświadczenie oficerów będących na czele poszczególnych brygad, to żołnierze zarówno o wysokich kwalifikacjach zdobytych na misjach, ale i na szkoleniach w ramach struktur NATO oraz w armiach sojusznicych. Na stronach internetowych Wojsk Obrony Terytorialnej można odnaleźć określone reguły i zasady⁶², do których odwołują się żołnierze,

⁵⁷ A. Czupryn, *Wiesław Kukula - kim jest dowódca Wojsk Obrony Terytorialnej?* [SYLWETKA], 28.11.2016, <https://i.pl/wieslaw-kukula-kim-jest-dowodca-wojsk-obrony-terytorialnej-sylwetka/ar/11513892> [dostęp: 10.04.2023].

⁵⁸ E. Żemła, *Generałowie krytycznie o Wojskach Obrony Terytorialnej*, 22.05.2017, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/generalow-krytycznie-o-wojskach-obrony-terytorialnej/52knmdf> [dostęp: 22.11.2022].

⁵⁹ M. Mikołajczyk, „Armia Macierewicza” stała się „plasterkiem na problemy”. „Zarzuty pod adresem WOT się nie sprawdziły”, 10.04. 2022, <https://wiadomosci.wp.pl/armia-macierewicza-stala-sie-plasterkiem-na-problemy-zarzuty-pod-adresem-wot-sie-nie-sprawdzily-6756127493433984a> [dostęp: 12.11.2022].

⁶⁰ Komunikat z Badań CBOS, *O bezpieczeństwie państwa i kwestiach związanych z obronnością*, 79/2022, www.cbos.pl [dostęp: 12.11.2022].

⁶¹ Ł. Wilczewski, *Formacja, która powstała z miłości do ojczyzny. 79 lat temu utworzona została Armia Krajowa - sity zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego*, 17.02.2021, <https://www.wojsko-polskie.pl/1bot/articel/aktualnosci-w/2021-02-178-formacja-ktora-powstaa-z-miosci-do-ojczyzny/> [dostęp: 12.11.2022].

⁶² *Zasady nadrzędne*, <https://terytorialsi.wp.mil.pl/zasady-nadrzedne> [dostęp: 22.11.2022].

podkreślając „społeczną odpowiedzialność za mieszkańców regionów”, w których prowadzą swoją działalność. Po raz kolejny akcentowane jest lokalne znaczenie struktur WOT. Wojska Obrony Terytorialnej premiąją kreatywność i pomysłowość na polu walki – „talent ważniejszy niż reguły” – podkreślają znaczenie zasobów ludzkich, które są najcenniejszym dobrem („ludzie najważniejszym zasobem”). Przygotowanie i liczebność stymulują przewagę na polu walki („liczebność, obecność i gotowość źródłami przewagi”). WOT funkcjonuje w obrębie danego regionu oraz nie zastępuje Wojsk Lądowych. Sformułowane klarownie zasady organizacji WOT zachęcają do włączenia się oraz podkreślają specyficzny sposób działania struktury. Kreatywność, talent i kapitał ludzki stawiają nową formację w opozycji do struktury hierarchicznej i podporządkowanej sił zbrojnych.

Poniższa tabela jest analizą pogładową pokazującą, iż większość (nie wszyscy) dowódcy WOT posiadają doświadczenie w zakresie misji stabilizacyjnych oraz bardzo często są to żołnierze po specjalistycznych kursach NATO lub w Stanach Zjednoczonych. Tym samym potwierdza to tezę, iż doświadczenie zdobyte na misjach stabilizacyjnych jest wykorzystywane w Wojsku Polskim. Zestawienie w ramach tabeli obejmuje okres do 10 października 2023 r. Wówczas w WP nastąpiły zmiany na stanowisku szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego powołano generała broni Wiesława Kukułę, na dowódcę operacyjnego rodzajów sił zbrojnych generała dywizji Macieja Klisza. Rezygnację z tych funkcji złożyli generał Rajmund Andrzejczak i generał broni Tomasz Piotrowski.

Tabela nr 1. Dowódcy Brygad Wojsk Obrony Terytorialnej i ich doświadczenie

Nazwa jednostki	Imię i nazwisko dowódcy	Miejsce służby
Wojska Obrony Terytorialnej	gen. Wiesław Kukuła (2016-2023) p.o. zastępcy gen. brygady Maciej Klisz (2023-)	2003-2004 PKW w Iraku. Dwukrotnie pełnił służbę w Bośni i Hercegowinie w ramach misji IFOR (1996-1997) oraz SFOR (1999-2000) W 2015 roku był szefem sztabu komponentu sił specjalnych NATO w Afganistanie (NSOCC-A).
1 Podlaska Brygada Obrony Terytorialnej	płk Mieczysław Gurgielewicz	PKW UNDOF na Wzgórzach Golan w Syrii oraz w Islamskiej Republice Afganistanu.
2 Lubelska Brygada Obrony Terytorialnej	płk Tadeusz Nastarowicz	PKW UNDOF w Syrii – dowódca kompanii.
3 Podkarpacka Brygada Obrony Terytorialnej	płk Michał Małyśka	2008-2009 KFOR, Kosowo – oficer łącznikowy, dowódca grupy.
4 Warmińsko-Mazurska Brygada Obrony Terytorialnej	płk Jarosław Kowalski	2008-2008 PKW Syria – oficer 2011-2012 PKW Afganistan – starszy oficer– starszy instruktor, zespół OMLT.

5 Mazowiecka Brygada Obrony Terytorialnej	plk dr Paweł Lech	2007-2008 PKW Afganistan.
6 Mazowiecka Brygada Obrony Terytorialnej	plk Witold Bubak	Doświadczenie WOT (dowodzenie 24 Batalionem Lekkiej Piechoty OT w Rzeszowie). W 2017 roku szef sztabu 3 Podkarpackiej Brygady Obrony Terytorialnej, 2018 zastępca dowódcy tej brygady. W połowie 2020 roku szef Taktycznego Centrum Operacyjnego WOT.
7 Pomorska Brygada Obrony Terytorialnej	kmrdr Tomasz Laskowski	PKW Irak, szef zmiany dyżurnej oficerów łącznikowych. Kurs planowania operacyjnego Joint Special Operations University w Stanach Zjednoczonych, cykl kursów zarządzania kryzysowego w NATO School Oberammergau.
8 Kujawsko-Pomorska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Krzysztof Stańczyk	Uczestnik pięciu PKW poza granicami kraju (Syria, Irak, Afganistan).
9 Łódzka Brygada Obrony Terytorialnej	plk Paweł Wiktorowicz z-ca: ppłk Marcin Markiewicz	Był żołnierzem sił specjalnych. Swoją służbę zaczynał w 1. Pułku Specjalnym w Lublińcu. Ukończył prestiżowy kurs „zielonych beretów” dla komandosów Fort Bragg w USA, gdzie poznał tajniki planowania operacji specjalnych jak również metody działań niekonwencjonalnych. PKW w Iraku i Afganistanie
10 Świętokrzyska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Piotr Hałys po. ppłk Sławomir Machniewicz	Uczestnik czterech PKW w Iraku i w Afganistanie. Od 2017 roku pełnił obowiązki szefa oddziału Szkolenia Specjalistycznego w Pionie Szkolenia Dowództwa Wojsk Obrony Terytorialnej. Od 2018 roku główny specjalista w Wydziale Rozwoju i Cyberbezpieczeństwa w Departamencie Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON. (brak informacji na oficjalnej stronie internetowej 10 Świętokrzyskiej Brygady Obrony Terytorialnej).
11 Małopolska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Marcin Siudziński	Uczestnik PKW w Iraku oraz dwukrotnie w Afganistanie.
12 Wielkopolska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Zbigniew Targoński	Uczestnik PKW w Afganistanie.

13 Śląska Brygada Obrony Terytorialnej	płk Tomasz Białas	Trzykrotny uczestnik PKW w Iraku i Afganistanie, podczas których szkolił do walki z terrorystami Irakijczyków i Afgańczyków. Laureat Buzdygana 2012 za osiągnięcie bezprecedensowych w historii misji ISAF efektów operacyjnych. Odznaczony Orderem Krzyża Wojskowego klasy II za umiejętne i skuteczne dowodzenie jednostką bojową, wybitne czyny połączone z wyjątkową ofiarnością i odwagą w czasie działań bojowych przeciwko aktom terroryzmu w kraju lub podczas użycia Sił Zbrojnych RP poza granicami państwa w czasie pokoju. W 2011 r. w Kabulu jako pierwszy żołnierz polskich wojsk specjalnych w imieniu prezydenta Stanów Zjednoczonych, Barack'a Obamy, uhonorowany medalem za chwalebną służbę – Meritorious Service Medal.
14 Zachodniopomorska Brygada Obrony Terytorialnej	gen. brygady Maciej Klisz, cz. p.o. dowódcy Wojsk Obrony Terytorialnej z-ca: płk Piotr Sulwiński	Dwukrotnie pełnił służbę w Bośni i Hercegowinie w ramach misji IFOR (1996-1997) oraz SFOR (1999-2000). W 2001 roku ukończył kurs oficera wojsk powietrznodesantowych w Stanach Zjednoczonych: kurs skoczka spadochronowego, kurs PATHFINDER oraz kurs RANGERS. Jako pierwszy polski oficer służył na poziomie operacyjnym jako doradca ds. sił specjalnych (SOF Advisor) w Response Operations Forces Command (RFOC) w Niemczech. W 2015 roku był szefem sztabu komponentu sił specjalnych NATO w Afganistanie (NSOCC-A). Absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu (1994). Służył w 20 Brygadzie Zmechanizowanej jako dowódca plutonu, dowódca kompanii, był szefem sekcji szkolenia brygady. Dwukrotnie uczestniczył w misjach poza granicami kraju na wzgórzach Golan w ramach misji Organizacji Narodów Zjednoczonych UNDOF w Syrii w latach 2008 i 2010. Podczas X zmiany misji NATO ISAF w Afganistanie w ramach zespołu OMLT szkolił afgańską armię (ANA).

16 Dolnośląska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Artur Barański	Uczestnik PKW w Iraku oraz w Afganistanie (2011) jako szef Zespołu Łącznikowego. Od początku powstania Wojsk Obrony Terytorialnej związany jest z budowaniem i kompletowaniem struktur formacji (W 2016 r. został wyznaczony na stanowisko szefa sztabu w 3 Podkarpackiej Brygadzie Obrony Terytorialnej a następnie jako pułkownik w 2018 roku objął stanowisko dowódcy 10 Świętokrzyskiej Brygady Obrony Terytorialnej).
18 Stołeczna Brygada Obrony Terytorialnej	plk Marek Pietrzak	Uczestnik PKW w Iraku. Rzecznik prasowy, szef Oddziału Komunikacji Strategicznej w Dowództwie Wojsk Obrony Terytorialnej.
19 Nadbużańska Brygada Obrony Terytorialnej	plk mgr inż. dypl. Robert Kasperczuk	W 2012-2017 dowódca batalionu dowodzenia Wielonarodowej Brygady LITPOLU-KRBRIG w Lublinie. Od 11.12.2017 r. Szef Oddziału Wsparcia Teleinformatycznego w Zarządzie Kierowania i Dowodzenia (P-6).
20 Przemyska Brygada Obrony Terytorialnej	plk Daniel Błotko	Obowiązki w Wojskach Obrony Terytorialnej: Szef sztabu w 2 Lubelskiej Brygadzie Obrony Terytorialnej, później zastępca dowódcy brygady. Kolejnym etapem było stanowisko komendanta Wku w Puławach. W Dowództwie Wojsk Obrony Terytorialnej odpowiedzialny za planowanie mobilizacyjne i organizację systemu gotowości bojowej.

Źródła: Strony internetowe Wojska Obrony Terytorialnej z nakładką *Dowódca*, <https://www.wojsko-polskie.pl/dwot/dowodca/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/1bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/2bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/3bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/4bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/5bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/7bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/9bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/10bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/11bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/12bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/13bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/14bot/> [dostęp: 06.01.2023]; <https://www.wojsko-polskie.pl/16bot/> [dostęp: 06.01.2023]; M. Szeremeta, *Mamy dowódcę 20 Przemyskiej Brygady Obrony Terytorialnej*, <https://przemysl.pl/65301/mamy-dowodce-20-przemyskiej-brygady-obrony-terytorialnej.html> [dostęp: 06.01.2023]; *Mistrz komunikacji*, „Polska Zbrojna”, 5.10.2021, <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/35459?t=Mistrz-komunikacji> [dostęp: 06.01.2023].

Analizując poszczególne charakterystyki dowódców mamy do czynienia z imponującym przeglądem zdobytych kompetencji i doświadczenia w trakcie misji stabilizacyjnych. To nie tylko doświadczenie zdobyte na misjach, ale i w trakcie szkoleń

kompetencji dowódczych w ramach NATO i armii sojusznicych, oraz zarządzania kryzysowego. Jako krótkie podsumowanie znaczenia doświadczenia zdobytego w trakcie misji stabilizacyjnych warto przytoczyć cytaty z charakterystyki opisu na stronie internetowej Dowódcy 8 Brygady WOT płk Krzysztofa Stańczyka: „na misjach, gdzie stawka jest życie ludzkie, poznałem prawdziwą wartość więzi społecznych, dobrych relacji, wzajemnego wsparcia i braterstwa. Dlatego sukces to dobro wspólne, dobro zespołu, który go tworzy. Na to stawiam w dowodzeniu. Życie pokazało mi, że zgrany zespół jest w stanie sprostać każdemu wyzwaniu. Jako dowódca wykorzystuje doświadczenie zdobyte na misjach do służby i tworzenia struktur WOT”⁶³.

Atrakcyjność WOT podnosi bardzo dobry przekaz komunikacyjny, który świadczy o profesjonalizacji działań oraz wiarygodnym i interesującym wizerunku. Tożsame adresy stron, niemal identyczne layouty, z uwzględnieniem specyfiki danej brygady i jej patrona, bądź patronki. Przejrzysty układ strony, szybki i łatwy dostęp zachęca młodych ludzi, ale i nie tylko do zasilenia szeregów brygad Wojsk Obrony Terytorialnej. Twórcą koncepcji oraz wizerunku WOT jest zespół, którego pracami kieruje płk Marek Pietrzak. Jest odpowiedzialny za Oddział Komunikacji Strategicznej, kreuje markę „terytorialsów” poprzez pokazywanie historii żołnierzy, ich motywacji do służby, szkoleń, pomoc lokalnym społecznościom, udział w walce z pandemią COVID-19. Płk Pietrzak postawił jako pierwszy na uruchomienie dla WOT swego rodzaju księgi identyfikacji wizualnej (tzw. drogowskazu w zachowaniu spójnego obrazu firmy), w planach jest uruchomienie brandbooku, czyli tzw. księgi znaku WOT, dokumentu dotyczącego zasad wykorzystania identyfikacji wizualnej marki⁶⁴.

Podsumowanie

Celem niniejszych rozważań była analiza misji stabilizacyjnych NATO realizowanych przez Wojsko Polskie w Iraku i Afganistanie w kontekście doświadczenia, jakie zostało zdobyte i spożytkowane w ramach systemu bezpieczeństwa państwa. Jako główny cel badawczy potraktowano zweryfikowaną pozytywnie hipotezę: uczestnictwo i kompetencje zdobyte przez żołnierzy na misjach stabilizacyjnych stały się ważnym elementem zapewnienia bezpieczeństwa państwa w systemie międzynarodowym. Jak dowiedziono, żołnierze zawodowi, uczestnicy misji stabilizacyjnych zdobyli doświadczenie w trakcie pełnienia służby w Iraku i Afganistanie. M.in. na bazie doświadczenia i kompetencji żołnierzy biorących udział w misjach powstały struktury WOT, to oni stali się podstawą kapitału ludzkiego i kadrą dowódczą WOT.

Pytania badawcze wspomagające analizę dotyczyły sposobów zdobywania i wykorzystania przez żołnierzy doświadczenia oraz kompetencji w trakcie misji stabilizacyjnych. Odpowiedzi na nie odnajdujemy w pierwszej i drugiej części rozważań. Doświadczenie i kompetencje zdobyte przez żołnierzy na misjach stabilizacyjnych przełożyły się na nowy sposób szkolenia polskiego żołnierza. Zarówno błędy, które były popełniane, wielokrotnie podkreślane we wspomnieniach żołnierzy dotyczące nietrafionych decyzji dowódców, problemów ze sprzętem wojskowym, jak i kwestii zarządzania kapitałem ludzkim w armiach sojusznicych – doprowadziły do ukształtowania

⁶³ Dowódca, <https://www.wojsko-polskie.pl/8bot/dowodca/> [dostęp: 06.01.2023].

⁶⁴ Mistrz komunikacji, „Polska Zbrojna”, 5.10.2021, <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/35459?t=Mistrz-komunikacji> [dostęp: 10.12.2022].

nowego spojrzenia na szkolenie w Wojsku Polskim. Skutkowały m.in. uruchomieniem Instrukcji SWD, której zadaniem jest efektywne wykorzystanie wiedzy, planowanie działań organizacyjnych i naprawczych oraz ich efektywne wdrażanie. Wykorzystanie modeli i procedur postępowania sprzyja wydajności wprowadzanych reform.

Wojska Obrony Terytorialnej, początkowo krytykowane, powstały na bazie doświadczeń żołnierzy zdobytych w trakcie misji stabilizacyjnych. Świadczą o tym nie tylko życiorysy dowódców, szkolenia, ale przede wszystkim sposób funkcjonowania tej formacji, wprowadzający nowe zasady działania – swego rodzaju hybrydowość kompetencji. Cechą charakterystyczną żołnierzy WOT jest obrona obszaru, który zamieszkują, wspomaganie miejscowej ludności w sytuacjach zagrożenia klęskami żywiołowymi. Żołnierze WOT wykazali swoje zaangażowanie i zyskali dużą społeczną sympatię w trakcie pandemii COVID-19. Byli też zaangażowani w pomoc Straży Granicznej na terenie granicy polsko-białoruskiej w trakcie kryzysu migracyjnego.

Wojska Obrony Terytorialnej w dyskusjach publicystycznych zyskały określenie jednostek niecertyfikowanych, czyli nie sprawdzonych na polu walki. Nie są one powołane do prowadzenia bezpośrednich zadań bojowych, ich celem jest wspieranie ludności lokalnej, prowadzenie akcji dywersyjnych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa danego regionu. WOT jako jeden z elementów Sił Zbrojnych RP posiada doświadczonego kapitał ludzki, co stanowi o jego wartości dodanej. Dobrze przeszkoleni żołnierze, z doświadczeniem zdobytym w trakcie wymagających misji stabilizacyjnych są szansą na wprowadzenie zmian w hermetycznej strukturze armii. Obecne wyzwania systemu bezpieczeństwa państwa polskiego wymagają nowatorskich, rozwiązań charakterystycznych dla konfliktów asymetrycznych, w tym hybrydowych.

REFERENCES

Sources:

Centrum Doktryn i Szkolenia Sił Zbrojnych Ministerstwa Obrony Narodowej, *Instrukcja Systemu Wykorzystania Doświadczeń*, Bydgoszcz 2014.

Czupryn A., *Wiesław Kukula – kim jest dowódca Wojsk Obrony Terytorialnej?* [SYLWETKA], 28.11.2016, <https://i.pl/wieslaw-kukula-kim-jest-dowodca-wojsk-obrony-terytorialnej-sylwetka/ar/11513892> [dostęp: 10.04.2023].

DECYZJA Nr 20/Szkoł/CDiS SZ MINISTRA OBRONY NARODOWEJ z dnia 08 kwietnia 2014 r. w sprawie wprowadzenia do użytku „Instrukcji systemu wykorzystania doświadczeń”.

Dowódca, <https://www.wojsko-polskie.pl/8bot/dowodca/> [dostęp: 06.01.2023].

Dutkiewicz J., Ogdowski M., *Dziennik dowódcy rosomaka*, Ghazni 2011-Kraków 2017.

<https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/463936/dowodca-14-zachodniopomorskiej-brygady-obrony-terytorialnej-plk-grzego> [dostęp: 20.01.2023].

Instytut Studiów Strategicznych, *Rola misji wojskowych, stabilizacyjnych i pokojowych w strategii bezpieczeństwa narodowego*, <https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CDgQw7AJahcKEwiw7sWMs5GBAxUAAAAAHQAAAAAQCA&url=https%3A%2F%2Fwww.bbn.gov.pl%2Fftp%2Fdokumenty%2FReferat.doc&psig=AOvVaw3QMIjwviOe5vph2r4fwWCU&ust=1693932136491241&opi=89978449> [dostęp: 12.09.2023].

Karbala, reż. K. Łukasiewicz, 2015, 115 min.

Komunikat z badań CBOS, *Opinie o wyjeździe polskich żołnierzy do Afganistanu i działaniach antyterrorystycznych NATO*, BS/4/2002, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021].

- Komunikat z badań CBOS, *Stosunek do NATO i obecności sojusznicznych wojsk na terenie Polski*, 99/2016, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 10.04.2022].
- Komunikat z badań CBOS, *Stosunek do obecności żołnierzy polskich w Iraku i Afganistanie*, BS/162/2007, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021].
- Komunikat z badań CBOS, *Udział Polski w operacji NATO w Afganistanie i jego konsekwencje*, BS/159/2010, <https://www.cbos.pl/PL/szukaj/szukaj.php> [dostęp: 22.04.2021].
- Komunikat z Badań CBOS, *O bezpieczeństwie państwa i kwestiach związanych z obronnością* nr 79/2022, www.cbos.pl [dostęp: 12.11.2022].
- Legia Akademicka MON na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Instruktorzy*, https://www.kul.pl/instruktorzy,art_85350.html [dostęp: 9.12.2022].
- Mikołajczyk M., „Armia Macierewicza” stała się „plasterkiem na problemy”. „Zarzuty pod adresem WOT się nie sprawdziły”, 10.04. 2022, <https://wiadomosci.wp.pl/armia-macierewicza-stala-sie-plasterkiem-na-problemy-zarzuty-pod-adresem-wot-sie-nie-sprawdzily-6756127493433984a> [dostęp: 12.11.2022].
- Mistrz komunikacji*, „Polska Zbrojna”, 5.10.2021, <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/35459?t=Mistrz-komunikacji> [dostęp: 10.12.2022].
- Modrzejewska-Leśniewska J., *Afganistan*, Warszawa 2010.
- Ogdowski M., *Aktualna sytuacja w PKW*, 15.06.2010, <http://zafganistanu.pl/?m=201006> [28.12.2020].
- Przewrocka K., *Kali z Karbali. Opowieść dowódcy oddziału, który obronił City Hall*, *weekend.gazeta.pl* [dostęp: 27.12.2022].
- WAT. *Prorektor ds. Wojskowych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/wat/prorektor-ds-wojskowych/> [dostęp: 12.12.2022].
- Wilczewski Ł., *Formacja, która powstała z miłości do ojczyzny. 79 lat temu utworzona została Armia Krajowa - siły zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego*, 17.02.2021, <https://www.wojsko-polskie.pl/1bot/articles/aktualnosc-w/2021-02-178-formacja-ktora-powstaa-z-miosci-do-ojczyzny/> [dostęp: 12.11.2022].
- Zasady nadrzędne*, [https://terytorialsi.wp.mil.pl/zasady-nadrzędne](https://terytorialsi.wp.mil.pl/zasady-nadrzedne) [dostęp: 22.11.2022].
- Żemła E., *Generalowie krytycznie o Wojskach Obrony Terytorialnej*, 22.05.2017, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/generalowie-krytycznie-o-wojskach-obrony-terytorialnej/52knmdf> [dostęp: 22.11.2022].

Studies:

- Ciechanowski G., *Żołnierze polscy w misjach i operacjach pokojowych poza granicami kraju w latach 1953-1989*, Toruń 2009.
- Ciechanowski G., *Polskie Kontyngenty Wojskowe w operacjach pokojowych 1990-1999*, Toruń 2010.
- Ciechanowski G., *Wojsko Polskie w Iraku 2003-2011*, Szczecin 2015.
- Indulski G., Kęskrawiec M., *Afganistan. Po co nam ta wojna?*, Warszawa 2007.
- Korzeniewski K., *Gdzie regułą jest brak reguły*, Warszawa 2006.
- Lasoń M., *Polska strategia bezpieczeństwa narodowego na początku XXI wieku*, „Kraakowskie Studia Międzynarodowe” 2007, nr 4.
- Małycha J., *Potrzeba badań nad wpływem wykorzystania doświadczeń na skuteczność działania wojsk specjalnych*, „OBRONNOŚĆ. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 3(19).
- Ogdowski M., *Z Afganistanu.pl. Alfabet polskiej misji*, Poznań 2011.
- Otlowski T., *Cmentarzysko imperiów. Afganistan 2001-2014*, Warszawa 2012.
- Pawłowski K., *Misje pokojowe i operacje stabilizacyjne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na początku XXI wieku: przesłanki i głosy krytyczne*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych – OL PAN” 2010, nr 5.

Polak R., *Raport Borsuka. ISAF – nie dla idiotów*, Oświęcim 2015.

Rigamonti M., Rigamonti M., *Straty. Żołnierze z Afganistanu*, Warszawa 2015.

Scheffs Ł., *Konflikt w Iraku a polska polityka zagraniczna* [w:] *Polityka zagraniczna III RP. 20 lat po przełomie, Tom 1: Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne*, red. A. Jarosz, K. Olszewski, Toruń 2011.

Włodkowska-Bagan A., *Kultura strategiczna Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym*, red. R. Zięba, T. Pawłuszko, Kielce 2016.

